

Univerzita Karlova

Fakulta Humanitních studií

Bakalářská práce

Pojetí Vášní u Descarta

Vypracovala: Kristýna Čermáková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Ladislav Benyovszky, CSc.

Praha 2023

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu. Toto prohlášení bude signováno vlastnoručním podpisem.

V Praze dne 16.6. 2023

.....

Podpis

Poděkování:

Tímto bych ráda poděkovala panu doc. PhDr. Ladislavu Benyovszkému CSc. za jeho pomoc při tvorbě této bakalářské práce a za jeho ochotný a vřelý přístup.

Abstrakt: Tato bakalářská práce se zabývá rozbořem Vášní z pohledu Reného Descarta. První tři kapitoly této práce se zabývají popisem ducha, těla a jejich spojením. Tyto kroky jsou nezbytné pro to, aby mohly být vysvětleny vášně, které jsou ústředním tématem této práce. Věnuje se popisu šesti základních vášní a těm, jež jsou od nich odvozeny.

Klíčová slova: René Descartes, emoce, význam emocí, spojení ducha s tělem

Abstract: This bachelor 's thesis analyzes passions from the perspective of René Descartes. The first three chapters subject is the description of soul, body and their connection. These steps are necessary in order to explain passions which are the main topic of this work. It deals with the description of the six basic passions and those derived from them.

Key words: René Descartes, emotion, the meaning of emotions, connection of soul and body

Obsah

Úvod.....	6
I. KAPITOLA Duch	7
II. KAPITOLA Tělo.....	10
a) Tělo	10
b) Fyzické místo duše	12
III. KAPITOLA: Spojení ducha s tělem.....	13
IV. KAPITOLA Afekty.....	17
a) Obecné určení afektů.....	17
b) Ovládání afektů	18
c) Příčiny, typika a projevy afektů	21
d) Doprovodné projevy afektů.....	35
Závěr	39
Literatura	40

Úvod

V této bakalářské práci bych chtěla představit pojetí vášní u Descarta. Descartes chápe vášně jako specifické projevy spleťtého komplexu spojení ducha s tělem. Ono velmi těsné spojení ducha s tělem, jež Descartes zmiňuje, musí být podrobně rozebráno a vysvětleno. Bez pochopení této problematiky nelze přistoupit k vysvětlení vášní. Descartes rozebírá toto propojení, jak ve svém nejslavnějším díle *Meditace o první filosofii*, tak ve svém posledním díle *Vášně duše*. Nicméně Descartes v *Meditacích o první filosofii* nepopisuje, jakým způsobem je učiněno toto velmi těsné spojení ducha s tělem. V této práci ho pouze překlenujeme pojmem způsobu myšlení (mody). Popisuje to až ve svém posledním díle *Vášně duše*, kde je fyzickým místem spojení duše s tělem šišinka mozková a toto spojení samo je analyzováno jako aktivně pasivní vztah.

Svoji práci rozdělují na čtyři hlavní kapitoly. V první kapitole popisují samotného ducha (l'esprit). Toho Descartes rozebírá v díle *Meditace o první filosofii*. Nicméně ducha neboli mysl je nutné nejprve vyprostit. Descartes nejprve postupuje přes svoji metodickou skepsi, kde zpochybňuje především smyslové poznání a svět okolo nás. Po tomto kroku dochází k uvědomění si existence já a jeho nepopíratelné jistoty. Takto se zmocňuje novověké představy subjektu. Na tomto základě začne stavět svoji filosofii. Celý jeho myšlenkový postup v první kapitole mé práce důkladně analyzuji.

Je nutné upozornit na to, že v *Meditacích* Descartes neuzivá pojmu duše (anima), nehovořili o představách, které měl dříve,¹ protože pro něj má tento pojem odlišný význam. V *Úvodu do filosofického myšlení* je k tomu řečeno, že pojem duše „(...) nepřiměřeně směšuje určení náležející duchu (Mens) a určení náležející tělu (corpus)“.² Proto Descartes používá pojem duch.

Ve druhé kapitole se zaměřuji na to, jak Descartes dochází k tomu, že existuje tělo. A také se zaměřuji na fyzické umístění naší duše. Ve třetí kapitole popisují propojení ducha s tělem. Rozebírám, jak jsou v tomto nejtěsnějším spojení rozlišovány tzv. „funkce“, totiž funkce duše a funkce těla. Z této dynamické diference se podle Descarta skládá člověk jako organická jednota, jejíž důležitou komponentou jsou právě vášně.

¹ Srv. Descartes, *Meditace*, s. 139.

² BENYOVSKÝ, Ladislav a kol. *Úvod do filosofického myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007. s. 342.

Ve čtvrté kapitole popisují, jaké jednotlivé vášně Descartes rozlišuje a jaké konkrétní příčiny jim připisuje. Vášně jsou Descartem popsány nejen z psychické stránky, ale i z té fyziologické, která je doprovází.

I. KAPITOLA Duch

Descartes ve svém nejslavnějším díle *Meditace o první filosofii* v první meditaci realizuje svoji metodickou skepsi, která spočívá v neustálém zpochybňování všeho, co je dáno smysly. Zpochybňuje podstatu dosavadního vědění a chce vystavět vědění, které bude jisté. Říká následující „(...) pokud bych si přál stanovit ve vědách někdy něco pevného a stálého, je třeba jednou za život vše zbořit a započít nanovo od prvních základů“.³ To je ten důvod, proč začíná pochybovat o všem, co zatím poznal.

Avšak nebude zpochybňovat každou věc jednotlivě, jelikož by to trvalo celou věčnost, a tak je nutné se zaměřit na principy, na kterých jeho dosavadní vědění stálo. Jejich zničením se zboří všechno, co na nich bylo vystavěno.⁴

Nejprve ve své skepsi zpochybňuje jistotu smyslového poznání, jelikož si všiml, že nás smysly někdy klamou, a proto jsou nedůvěryhodné. Nicméně popisuje, že nás smysly nemohou klamat úplně, jelikož bych nemohla říci, že v tuto chvíli sedím a něco píšu. Vnitřními a vnějšími smysly se však budu podrobněji zabývat ve druhé části mé práce.

Dále se ve své pochybnosti zaměřil na to, že realita, již vnímáme může být jen souvislým snem, kterému jsme všichni uvěřili. Proč by nemohlo být vnímání nás samých, našich pocitů a našich těl, i všeho okolo nás pouhým snem? Descartes popisuje, proč tomu tak není. Říká, „(...) že snové vidiny jsou jako nějaké namalované obrazy, jež mohly být vypodobněny jen podle pravdivých věcí, a proto alespoň to všeobecné, oči, hlava, ruce a celé tělo, nejsou věci imaginární, ale doopravdy existující“.⁵ Další argument proti souvislému snu uvádí Descartes v poslední meditaci. Zmiňuje, že ve snu není možné používat paměť, tak jako v bdělém stavu. Jelikož pokud by se nám v bdělém stavu jen tak někdo zjevil a my bychom si nebyli

³ DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii*. přel. Petr Glombíček, Tomáš Marvan a Pavel Zavadil. Praha: OIKOYMENH, 2003, s. 22.

⁴ Tamtéž, s. 22.

⁵ Tamtéž, s. 24.

schopni vzpomenout odkud přišel, mysleli bychom si, že je to vidina.⁶ Těmito dvěma zdůvodněními dokládá, že život na zemi nemůže být jen souvislým snem. Až do chvíle, kdy přijde další pochybnost.

Descartes popisuje různé vědy podle toho, jak jsou jisté. Říká, že nejvíce jistými jsou vědy, které se zabývají nejjednoduššími a nejjobecnějšími věcmi. To je například geometrie a aritmetika. Dokládá to následujícím způsobem. „Neboť ať už bdím nebo spím, dvě a tři je dohromady pět a čtverec nemá více stran než čtyři (...)“.⁷ Oproti tomu tu jsou obory jako fyzika, astronomie a lékařství, které se zabývají věcmi složenými a jsou tedy sporné.⁸

Poté co Descartes uvedl důvody, proč není možné, aby byl život jen souvislým snem, začíná přemýšlet, zda neexistuje nějaká možnost, aby nás klamal sám Bůh. Co když není nanejvýš dobrý, jak se o něm říká, co když mne chce klamat? Co když nebe a slunce a lesy a vše co vnímáme okolo nás je jen pouhou iluzí. Touto zásadní pochybností končí jeho první meditace. Takže není jisté, jestli vůbec něco existuje.

Ve druhé meditaci přichází se stěžejní myšlenkou, že, uvážíme-li předchozí argumenty, pouze myšlení ode mě nelze odloučit coby *cosi*, co skutečně a vpravdě jest. Konkrétně říká, že „(...) výpověď: Já jsem, já existuji, je nutně pravdivá, kdykoli ji pronesu nebo pojmu myslí“.⁹ To, o čem pochybovat nelze, to, co je jisté, to je toto já. Právě já nazývá „*duch*“ (*L'esprit*).

V této fázi si Descartes pokládá další otázku. Jak dlouho platí teze já jsem? A jeho odpověď zní: pokud myslím. Z toho vyplývá jeho slavný výrok „Myslím, tedy jsem“.¹⁰ To znamená, že já jako člověk existuji, a to do té doby, dokud myslím.

Z toho vyplývá následující. Já bylo až doposud skryté. Já jsem dřív chápal, chtěl, pochyboval, představoval si, smyslově vnímal, ale Já samo bylo skryté uvnitř těchto aktivit. Výše popsaným myšlenkovým postupem bylo Já odkryto a vyplulo na povrch. Takto je Já vyproštěno. Ony „aktivity“ tedy „jeho způsoby“, tzn. myšlení (*modi cogitandi*) jsou spojením duše a těla. Jejich prostřednictvím se *duch* vyrovnává se světem.

⁶ Tamtéž, s. 79.

⁷ Tamtéž, s. 25.

⁸ Tamtéž, s. 25.

⁹ Tamtéž, s. 28.

¹⁰ DESCARTES, René. *Rozprava o metodě*. Přel. Karel Šprunk. Praha: OIKOYMENH, 2016, s. 28.

Já myslím (Ego cogito) je nesmíšené, je samo o sobě. Descartes to definuje následovně. „Pod jméno myšlenka zahrnuji vše to, co v nás je tak, že jsme si toho bezprostředně vědomí“.¹¹ K myšlenkám však patří činy vůle, chápavosti, představivosti a smyslů.

I kdyby nic jiného nebylo, tak existenci Já nelze ničím zpochybnit a zvrátit. I za předpokladu, že by Bůh nebyl dobrý a klamal by nás, tak Já tu nutně musí být. Existencí Já se míní existence ducha. „Hovořím tu spíše o mysli než o duši, protože jméno „duše“ je víceznačné a často se využívá pro věc tělesnou“.¹² „(...) A i kdyby tělo vůbec neexistovalo, duše by nepřestala být tím, čím je“.¹³ Na tomto pevném základu může začít stavět svoji novou filosofii.

Základní ontologickou úlohu Já/ducha/mysli uvádí na příkladu vosku. Nejdřív má vosk všechny atributy, díky kterým ho můžeme smysly identifikovat jako vosk. Má nějaký tvar, skupenství, barvu, vůni. Jenže v případě, že ho přiblížíme k ohni, tyto kvality ztrácí, už vůbec nevypadá jako předtím. Nicméně stále je to vosk! Jak je tedy možné, že ho stále poznáváme? Očividně jsme ho nemohli identifikovat skrze smysly, ale nějakým jiným způsobem. Určitě nejde o schopnost představování si. Descartes dochází k závěru, že jsme ho poznávali pouze skrze naši mysl/Já.¹⁴

Descartes tedy přes výše popsanou metodickou skepsi a uvědomění si existence Já vysvobozuje ducha/mysl.

Do této chvíle byla popsána a dokázána pouze existence věci myslící, tj. ducha neboli mysli. „Já jsem věc myslící, tj. pochybující, tvrdící, popírající, něco málo chápající, mnohé neznající, chtějící, nechtějící a též představující si a smyslově vnímající (...)“.¹⁵ V další části mé práce bych popsala, jak dokazuje existenci těla a v návaznosti na to, jak popisuje spojení duše s tělem.

¹¹ Descartes, *Meditace*, s. 138.

¹² Tamtéž, s. 139.

¹³ Descartes, *Rozprava o metodě*, s. 29.

¹⁴ Descartes, *Meditace*, s. 32.

¹⁵ Tamtéž, s. 35.

II. KAPITOLA Tělo

a) Tělo

Poté, co jsem v první části práce popsala vyproštění ducha/mysli (tj. věci myslící), bych se v druhé části zaměřila na popis těla (tj. mně náležející věci rozlehlé). A nakonec bych se blíže věnovala spojení ducha s tělem, které je nezbytné pro pochopení člověka jako celku.

K tomu, že u lidí existuje něco jako tělo, došel Descartes následující úvahou. „Takže nejprve jsem smysly vnímal, že mám hlavu, ruce, nohy a další údy, z nichž sestává tělo (...)“.¹⁶ Z toho je patrné, že jsem kromě věci myslící i věci rozlehlou. Kromě toho, že Descartes skrze smysly poznal tělo, si uvědomuje i skutečnost, že prostřednictvím tohoto těla je nám umožněn i pohyb. „Poznávám také jakési jiné schopnosti, jako schopnost měnit místo, nabývat rozmanitých tvarů a podobné (...)“.¹⁷ Nicméně uvádí, že podnětem, který zapříčiňuje pohyb, není tělo samotné, ale něco vnějšího, co na něj zapůsobí. Konkrétně to popisuje takto „(...) a co se různě pohybuje, ne sice samo od sebe, ale od něčeho jiného, co se jej dotkne (...)“.¹⁸

Descartes říká, že fungování těla je strojové. Skládá se z určitých částí, kde každá část má svůj význam a když jsou všechny tyto části „v provozu“, tak je tělo funkční a je schopno života. Tělo má v sobě tzv. „(...) tělesný princip pohybů (...)“.¹⁹

Tělo má schopnost reagovat na podněty. Nicméně je nutné odlišit tento „tělesný princip pohybu“ od spontaneity, která je vlastní duchu. Descartes jej nejnáměji popisuje s nasazením na souvislost krevního oběhu a nervového systému.

Zde bych popsala krevní oběh a v návaznosti na něj nervovou soustavu. Krevní oběh by nemohl fungovat bez hlavního zdroje, a tím je srdce. Popisuje, že „(...) v srdci je vždy více tepla, než na kterémkoli jiném místě těla a že toto teplo může způsobit – když do srdečních komor vejde kapka krve -, že okamžitě nabude na objemu a rozšíří se, jak to činí obecně všechny kapaliny, když je necháme téct kapku po kapce do velmi teplé nádoby“.²⁰ Z toho můžeme vidět, že srdce je (na rozdíl od naší, původně Harveyovy představy) „orgán“

¹⁶ Tamtéž, s. 68.

¹⁷ Tamtéž, s. 71.

¹⁸ Tamtéž, s. 29.

¹⁹ Descartes, *Vášně*, s. 34.

²⁰ Descartes, *Rozprava o metodě*, s. 39.

pasivní. Stahy srdce jsou způsobeny pouze teplem, které srdce vyzařuje. A proč je právě srdce tím nejteplejším orgánem v těle? V *Rozpravě o metodě* to Descartes vysvětluje tak, že v něm Bůh „(...) zažehl jeden z oněch ohňů bez světla (...)“.²¹

Teď bych uvedla, jak konkrétně je Descartem popsán krevní oběh v *Rozpravě o metodě*. Krev proudí z duté žíly do pravé komory a z žilní tepny do levé komory. „(...) Na konci tepen existuje množství chodbiček, jimiž krev, kterou tepny dostávají ze srdce, vtéká do malých větví žil a těmi znovu proudí k srdci, takže její proud není nic jiného, než neustálý oběh“.²² Neustálé opakování tohoto mechanismu je to, čemu říkáme pulz, tj. tlukot srdce. Opakuje se do té doby, dokud proudí nová krev do srdce. Tímto způsobem se teplo dostává ze srdce do celého těla.

Pohyb, který se děje v krevním oběhu, je následek uspořádání orgánů, tepla a povahy krve. Všechno teplo a všechny naše pohyby se vztahují výhradně k tělu. „(...) A že tento pohyb z toho všeho vyplývá stejně nutně, jako vyplývá pohyb hodin ze síly, uspořádání a z tvaru jejich závaží a jejich koleček“.²³

Krev se skládá z krvinek, kterým Descartes říká životní duchové. Tito duchové proudí ze srdce do mozku. Avšak do mozku projdou jen ti z nich, kteří jsou nejjemnější a nejbystřejší. Ti ostatní proudí do jiných míst v těle. Z mozku životní duchové putují do nervů. Descartes si nervy v lidském těle představuje jako jemné provazce.²⁴ Díky těmto provazcům, které se nacházejí po celém těle, jsme schopni pohybu.

Pohyb svalů funguje na principu natažení svalů a smrštění protilehlých svalů. Tento pohyb svalů mají na starosti právě životní duchové, kteří přicházejí z mozku. Nicméně ti samotní by na smrštění nebo natažení svalu nestačili, ale mají schopnost ovlivnit duchy, jež se na daném místě již nacházejí, aby vykonali to, co je potřeba ke konkrétnímu pohybu.

Ale je nutné podotknout, že životní duchové nejdou z mozku do svalů pokaždé stejně a někdy jich také přichází více a někdy méně. Životní duchové mohou být také vedeni různě, jelikož jejich vzruch není stejný a jejich části mohou být odlišné (např. objemnější, pohyblivější). Je možné, že důvodem rozdílnosti je odlišnost látek, z kterých byly vytvořeny.

²¹ Tamtéž, s. 37.

²² Tamtéž, s. 40.

²³ Tamtéž, s. 39.

²⁴ Descartes, *Vášeň duše*, s. 39.

Uvedu příklad, na kterém je zjevné, že tělo funguje výše popsaným způsobem. V případě, že nám někdo dá rychle ruku před oči, tak je automaticky zavřeme, i když víme, že nám nic nehrozí a druhá osoba to nedělá se záměrem nám ublížit. V tento moment to nejsme schopni ovlivnit vůlí a oči zavřeme. Vůle náleží naší duši. V tomto případě tedy naše duše neměla jakýkoliv vliv na tom, že jsme oční víčka zavřeli.²⁵ To znamená, že fungování těla je opravdu strojové (automatické).

b) Fyzické místo duše

Zde se zaměřím na to, jak je to podle Descarta s fyzickým umístěním duše. Podle něj se duše nachází v šišince mozkové, která je uložena uprostřed našeho mozku.²⁶ A proč se nachází zrovna v oné šišince, a ne na jiném místě? Protože neexistuje žádné jiné místo v těle, ve kterém by mohly být obrazy (nebo imprese) tak sjednoceny, jelikož všechny ostatní části mozku jsou dvojité. To je také důvod, proč vidíme jen jeden obraz toho, na co se právě díváme. Ve *Vášních duše* to popisuje následovně. Máme dvě oči, a tudíž se utvářejí dva obrazy, které následně putují do mozku, kde se pomocí duchů dostávají k šišince, kde se utváří obraz jeden. Z tohoto místa je ovlivňováno celé tělo, a to za pomoci duchů, nervů a krve.

Jak konkrétně je tělo ovlivňováno skrze šišinku, popíšu na následujících případech. Pokud tedy duše něco chce, zapůsobí na šišinku, která se pohne v souladu s úmyslem duše. Například, pokud si duše na něco vzpomíná, šišinka se obrací na různé strany a podněcuje duši k tomu, aby duchové putovali do různých míst v mozku. Tito duchové putují v našem mozku do té doby, dokud neobjeví stopy po předmětu, na který si chceme vzpomenout. A díky tomu, že daný předmět známe již z minulosti, jsou póry pro duchy prostupnější, a tak do nich mohou vstoupit jednodušeji než do jiných.²⁷

Nebo pokud máme v úmyslu si představit něco, co jsme ještě nikdy nespatriili, tak šišinka zapůsobí na duchy takovým způsobem, že dojde k otevření mozkových pórů a my jsme schopni si danou věc představit. A v případě, že se chceme soustředit na jednu konkrétní věc, tak šišinka zůstane v průběhu naší koncentrace vychýlená na jednu stranu. A nakonec

²⁵ Tamtéž, s. 41.

²⁶ Tamtéž s. 54.

²⁷ Tamtéž, s. 59.

když má naše duše v úmyslu rozpohybovat naše tělo nebo nějakou jeho část, tak šišinka začne posílat duchy ke konkrétním svalům v těle, které jsou pro tento pohyb určené.²⁸

Nicméně „Každý úmysl je přirozeně spjatý s určitým pohybem šišinky; avšak dovedností či zvykem je možno jej spojit s jinými pohyby“.²⁹ Jelikož vlivem přirozenosti nebo zvyku je každý pohyb šišinky spojen s myšlenkou.

Zde bych se detailněji zaměřila na případ, kdy je pohyb šišinky spojen s myšlenkou vlivem zvyku. Uvedu to na příkladu řeči. Během komunikace, se soustředíme jen na smysl toho, co chceme říci, nikoli na techniku mluvení. „(...) Neboť zvyk, který jsme získali, když jsme se učili mluvit, způsobil, že jsme spojili působení duše, která může prostřednictvím šišinky pohybovat jazykem a rty, s významem slov, jenž z těchto pohybů vyplývá, spíše než s těmito pohyby samotnými“.³⁰

III. KAPITOLA: Spojení ducha s tělem

V této fázi bych se soustředila na spojení výše popsaného těla a ducha. Analyticky se podíváme na to, co je tímto nejtěsnějším spojením míněno: jedná se o velmi úzké spojení ducha a těla, o němž *Meditace* tvrdí: „(...) Jsem s ním co nejpevněji spojen a jakoby propleten, takže se s ním skládám v jakési jedno“.³¹ Ve *Vášních duše* se pak coby klíčové tvrzení říká toto. „(...) Mezi naším tělem a naší duší existuje taková vazba, že pokud jsme jednou spojili určité tělesné působení s určitým duševním stavem, nic z toho se nám od té chvíle nedostaví, aniž by nebylo zároveň přítomno to druhé (...)“.³²

Aristotelské pojetí duše je rozvráceno v *Meditacích o první filosofii*, konkrétně ve druhé meditaci. K pojetí duše podle Aristotela náleží „(...) vyživování (nutriri), chůze (pohybu „ze sebe“) (incedere), smyslového vnímání (sentire) a myšlení (cogitare) (...)“.³³ Tyto „mohutnosti“ jsou Descartem reinterpretovány „modi cogitandi“, v realizační způsoby ducha (mens).

²⁸ Tamtéž, s. 60.

²⁹ Tamtéž, s. 60.

³⁰ Tamtéž, s. 61.

³¹ Descartes, *Meditace*, s. 73.

³² Descartes, *Vášně*, s. 121

³³ Benyovszky, *Úvod do fil. myšlení*, s. 342.

Oproti antické filosofii Descartes nechápe duši jako oživující princip. To je zřejmé také z toho, co píše Descartes ve *Vášních duše*. Říká „(...) že smrt nenastává nikdy kvůli selhání duše, ale pouze proto, že se některá z hlavních částí těla poruší (...)“.³⁴ I zde je nutné upozornit na to, že Descartes nepoužívá pojem duše. Důvod, proč tomu tak je, jsem již popisovala v předešlé části mé práce.

Bez spojení ducha s tělem však nelze vysvětlit bytí člověka v jeho úplnosti. Kdyby totiž mysl nebyla propletena s tělem, tak bych např. smyslově nepocíťoval bolest, hlad, žízeň a další podobné vjemy.³⁵ „Pocity jsou proto charakterizovány jako „smíšené“ stavy, při kterých dochází k přenosu informací, protože buď říkají lidem o stavu jejich těl nebo o vztahu věcí ve světě k jejich tělům. Ačkoli příležitostně fungují špatně, jako v případě pacienta trpícího vodnatelností (...)“.³⁶

„Ony smyslové vjemy žízně, hladu, bolesti atd. totiž jistě nejsou nic jiného, než jakési smíšené mody myšlení vyrůstající z jednoty a jakoby propletení mysli s tělem“.³⁷ S jistotou mohu říci, že mody myšlení se nachází ve mně. A důkazem toho, že ony smyslové vjemy se nachází i uvnitř mě, je fantomová končetina. To znamená, že člověk po amputaci nějaké končetiny může mít neustále pocit, že danou končetinu má, i když už tomu tak není. Dalším případem, kdy nás vnitřní smysly klamou je vodnatelnost. Při tomto onemocnění pocíťujeme žízeň, i když je to pro naše tělo škodlivé.³⁸ Z toho je zřejmé, že smyslové vnímání se nachází také uvnitř nás a nemusí vždy vyhodnotit situaci správně.

Avšak vnější smysly nás také někdy mohou klamat. Descartes to popisuje na následujícím příkladu. „(...) Neboť věže, které zdálky vypadaly kulaté, se někdy z větší blízkosti jevily

³⁴ Descartes, *Vášně*, s. 34.

³⁵ Descartes, *Meditace*, s. 73.

³⁶ GREENBERG Sean. Descartes on the Passions: Function, Representation, and Motivation: [online]. 2021[cit. 2023-05-28]. Dostupné z: <https://web-p-ebsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=0fc1f292-a7d7-4fb7-ad70-1080cb7a095d%40redis>

„Sensations are properly characterized as information-bearing states because they either tell human beings about the state of their bodies, or about the relation of things in the world to their bodies. Although occasional malfunctions, such as the case of the dropsy patient (...)“

³⁷ Descartes, *Meditace*, s. 73.

³⁸ Tamtéž, s. 76.

hrnaté a veliké sochy stojící na jejich vrcholcích při pohledu ze země nevypadaly velké (...).“³⁹

„Za nestandardních podmínek (když jsme nemocní, nebo nemáme nějakou část těla), nás naši ukazatelé mohou svést na scesti. Jelikož jsou vytvořené čistě mechanistickými zákony (...).“⁴⁰ I když nás někdy mohou vnitřní nebo vnější smysly klamat, tak je stále hodně situací, kdy tomu tak není. Jinak bychom totiž v tomto světě nebyli schopni přežít.

V *Meditacích o první filosofii* popisuje, že mysl se od těla odlišuje. Tělo je dělitelné a mysl nedělitelná. Když o sobě totiž přemýšlím, tak se chápu jako celek. Oproti tomu tělo jsme schopni myšlením rozložit na části.⁴¹

Ve svém posledním díle *Vášeň duše* říká René Descartes, že duše je spojena s celým tělem. I když je duše propojená s celým tělem, tak existuje určité místo, ve kterém duše uskutečňuje svoji činnost přednostněji, nežli v ostatních částech těla. Tím místem je šišinka mozková, kterou jsem již zmínila výše.

Oproti *Meditacím o první filosofii* je tedy přísně vzato v této práci na tělo pohlíženo z jiného úhlu pohledu. Říká, že „(...) tělo je jedno a v jistém smyslu nedělitelné, a to díky uspořádání svých orgánů, jež se všechny natolik vztahují jeden k druhému, že v případě odebrání jednoho z nich se celé tělo stává vadným.“⁴² Duše může mít vztah pouze k tělu jako celku. Duši nelze nijak dělit. K úmrtí člověka tedy nedochází z důvodu skonání duše, ale protože se některá část těla stane nefunkční. Pokud se tělo poruší, duše se od něj oddělí.

Přesněji viděno, se tedy dle Descartova pojetí člověk neskládá z difference – tělo a duše, - to platí jen „všeobecně řečeno“, ale jde o „(...) syntézu těla a dvou ohledů či typů jeho aktivismu- „funkcí duše“ (=cogitatio) a „funkcí těla“.⁴³ Chceme-li pochopit Descartovo pojetí afektů, musíme vidět, jaké funkce náležejí tělu a jaké duši. *K duši patří všechny druhy myšlení a k tělu patří všechny pohyby a teplo.* Sledujme to však pozorněji:

Cogitation (myšlení) se skládá z voluntas (vůle) a perceptio (vnímání). Charakterizujme je blíže:

³⁹Tamtéž, s. 69.

⁴⁰SCHMITTER, Amy M. Descartes on the emotions: [online]. 2021 [cit. 2023-05-26]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/emotions-17th18th/LD2Descartes.html>

„Under non-standard conditions (e.g., when we suffer from illness, or body parts go missing), our signposts may lead us astray. This is because they are generated by purely mechanical laws (...).“

⁴¹Descartes, *Meditace*, s.77.

⁴²Descartes, *Vášeň*, s. 51.

⁴³Benyovszky, *Úvod do fil. myšlení*, s. 342.

Vůle reprezentuje aktivitu a náleží duši. Descartes si vůli představuje předmětně, to znamená, že ve vůli je současně přítomná i představivost. Není možné, abychom něco chtěli a nevěděli o tom, že to chceme.⁴⁴ „Vnitřním rysem vůle je percepce, čili vůle vykazuje reflexivní povahu“.⁴⁵ Vůle je svobodná a není možné, aby byla závislá na něčem jiném.⁴⁶ K vůli také náleží *imaginatio* (představa) a *perceptio* (vnímání), které mají příčinu v duši.

Percepce je naopak pasivní a náleží tělu. K tělu náleží také *imagination* (představa) a na nervech závisející smyslovost, hlad, žízeň, bolest, horkost a vášně. Vztah vůle a percepce je vztahem aktivně pasivním.⁴⁷

Funkcí duše jsou myšlenky (*cogitatio*). Jde o všechno, co se nachází v nás, ale nemůžeme to pojímat jako něco, co by patřilo k tělesu. Descartes popisuje dva druhy myšlenek. Tím prvním druhem je *činnost* duše a tím druhým jsou *afekty* duše. Činnosti duše jsou úmysly duše. Afekty duše jsou všechny vjemy a poznatky.⁴⁸ Ty se nalézají v nás „(...) neboť naše duše je často nedělá tím čím jsou, ale vždy je přijímá od věcí, které jsou jimi představovány“.⁴⁹

Myšlenky (*cogitatio*) jsou z podstaty určeny spontaneitou. Tato spontaneita je subjektivitou. Toto je Descartova věc myslící (*res cogitans*). Tímto krokem se utváří novověké pojetí subjektu.

Funkce těla a tělo samotné Descartes pojímá jako stroj, jak jsem již zmiňovala výše. Za „zdroj“ našeho těla je považováno srdce, které je nejteplejším místem našeho těla. Na tomto základě Descartes popisuje krevní oběh a nervový systém. Vše funguje čistě „strojově“, každý orgán má svoji funkci, jednotlivé části do sebe zapadají, a pokud by nějaká přestala fungovat, funkce těla bude narušena.

Souhrnně uvažováno existují tedy dva typy volních úmyslů. Jedny jsou *činnosti duše* a druhé jsou *činnosti těla*. První se vztahují k duši a naše pozornost je v nich zaměřena k nehmotnému. Druhé se vztahují k tělu. Například pokud se chceme posadit a naše tělo podle toho zareaguje.⁵⁰

⁴⁴ Descartes, *Vášně*, s. 44.

⁴⁵ Benyovszky, *Úvod do fil. myšlení*, s. 339.

⁴⁶ Descartes, *Vášně*, s. 58.

⁴⁷ Benyovszky, *Úvod do fil. myšlení*, s. 340.

⁴⁸ Descartes, *Vášně*, s. 44.

⁴⁹ Tamtéž, s. 44.

⁵⁰ Tamtéž, s. 44.

Podobně jsou i dva typy našich vjemů. Jedny mají původ v duši a druhé v těle. Ty, jejichž původ je v duši, se zabývají vnímáním našich myšlenek a úmyslů, jelikož není možné, abychom něco chtěli a nevěděli o tom. Nicméně to, že zpozorujeme, že něco chceme, je současně afektem.⁵¹

V případě, že si naše duše chce představit něco nereálného (např. zakletý zámek) nebo když si chce představit něco, co nemůžeme pojmout obrazností „(...) pak vjemy, které o těchto věcech má, závisejí především na vůli, která je příčinou toho, že je duše zpozoruje (...)“.⁵²

Existují také vjemy zapříčiněné tělem, ty jsou závislé na nervech. Pak existují i vjemy, které na nervech závislé nejsou, a to jsou představy obraznosti. Představy, které jsou zapříčiněné tělem nejsou závislé na vůli. Tedy nepatří mezi činnosti duše.⁵³ Mezi vjemy, jež náležejí našemu tělu, řadíme vjemy hladu, žízně, bolesti, horkosti apod.

Mezi vjemy, jež náležejí naší duši, řadíme pocity radosti a hněvu. Tyto pocity se nacházejí v duši samotné. *Tyto pocity se nazývají afekty.*

IV. KAPITOLA Afekty

a) Obecné určení afektů

Nejprve bych se zaměřila na obecný úvod k afektům. Afekty náležejí duši samotné. Afekty „(...) jsou zapříčiněny, udržovány a posilovány určitým pohybem duchů“.⁵⁴ Afekty se ale nenacházejí v srdci, jak by se mohl někdo domnívat. V srdci se nachází pouze vzruch, který afekty doprovází. Afekty mohou být v naší duši utvářeny například v závislosti na minulých zkušenostech a záleží, zda nám byla nějaká konkrétní situace příjemná či ne. Vliv na to má také způsob, jakým jsme na danou situaci v minulosti reagovali.

Descartes zmiňuje „(...) že hlavním účinkem všech lidských afektů je to, že podněcují a uzpůsobují duši k tomu, aby chtěla věci, k nimž tyto afekty připravují tělo; pocit strachu ji tudíž podněcuje k tomu, aby chtěla utéci (...)“.⁵⁵ „(...) Pocity, chutě a vášně poskytují

⁵¹ Tamtéž, s. 44.

⁵² Tamtéž, s. 45.

⁵³ Tamtéž, s. 45.

⁵⁴ Tamtéž, s. 50.

⁵⁵ Tamtéž, s. 58.

průvodce pro manévrování našimi těly tímto světem, pro zachování jednoty duše a těla (...).⁵⁶ Afekty tedy nejsou člověku jen na škodu a nebylo by moudré se jich zbavovat úplně, ale je dobré vyvarovat se jejich přemíře nebo jejich přílišnému vlivu na naše rozhodování.⁵⁷

A dokonce jsou více prospěšné ty negativní, jako je strach nebo nenávisť. Jelikož je pro naše přežití podstatnější, zbavit se věcí, které jsou pro nás špatné.⁵⁸ Avšak tyto pozitivní i negativní afekty se nám ukazují jako větší a důležitější, než v realitě jsou. To nás podporuje v tom, abychom pátrali po těch pozitivních a vyhýbali se těm škodlivým, s větší intenzitou, než je vhodné. Ponaučení spočívá v tom, že bychom měli brát zřetel na zkušenost a uvažovat racionálně. To nám umožní si od afektů zachovat určitý odstup.⁵⁹

V závěru díla *Vášeň duše* dokonce Descartes tvrdí to, že „(...) nejsladší život zakoušejí lidé, jimiž afekty dokáží nejvíce pohnout“.⁶⁰ Nicméně tyto lidi kvůli nim mohou zažívat i nejvíce nepříjemnosti. Za předpokladu, že nebudou vědět, jak s nimi nakládat a v případě, že jim není štěstěna nakloněna.

Descartes se při svém popisu vášní vyhraňuje proti chápání afektů v minulosti. Jelikož myslitelé v minulosti vycházeli z faktu, že duše má dvě žádosti, které se nachází v senzitivní části duše. S touto skutečností Descartes nesouhlasí. Podle něj duše žádné části nemá!⁶¹

b) Ovládání afektů

Descartes říká, že nemusíme vždy otrocky podléhat svým afektům, ale je možné si vůči nim zachovat určitý odstup. Descartes ve svém díle *Vášeň duše* zmiňuje mechanismy, prostřednictvím kterých je to možné.

Descartes zmiňuje, že afekty nelze podnitit ani odstranit prostřednictvím naší vůle, ale je možné je ovládat. Prakticky to znamená, že když pocítujeme nějaký afekt, který v danou chvíli pocítovat nechceme, tak si začneme představovat něco, co máme spojené s jiným

⁵⁶ SCHMITTER, Amy M. Descartes on the emotions :[online]. 2021 [cit. 2023-05-26]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/emotions-17th18th/LD2Descartes.html>

„(...) Sensations, appetites, and passions provide guides for maneuvering our bodies through the world, and ultimately for preserving the mind-body union (...)“

⁵⁷ Descartes, *Vášeň*, s. 28.

⁵⁸ Tamtéž, s. 122.

⁵⁹ Tamtéž, s. 123.

⁶⁰ Tamtéž, s. 176.

⁶¹ Tamtéž, s. 76.

afektem, jež chceme cítit. Předvedu to na následujícím příkladu. „Abychom v sobě například vzbudili odvalu a zahnali strach, nestačí to pouze chtít, ale je potřeba začít zvažovat ty důvody, předměty a příklady, jež nás přesvědčují o tom, že nebezpečí není velké (...)“.⁶²

Výše uvedeným způsobem je možné afekty ovládat, ale naše duše není schopna převzít nad nimi veškerou kontrolu. Afekt je totiž doprovázen vzruchem. Tento vzruch se utváří v srdci a je pak přítomen ve veškeré naší krvi a ve všech hybných duších. To znamená, že pokud je přítomen vzruch, jsou afekty stále v naší mysli a je nutné vyčkat, dokud vzruch neodezní. Samozřejmě se dají snáze překonat afekty slabší, než afekty silnější. „(...) Ze všech rozličných druhů myšlenek, které může duše mít, jí žádné jiné nezmítají a neotřásají tak silně jako afekty“.⁶³ „(...) Zároveň však nejsme ani při těch nejvypjatějších vášních redukováni na pouhý mechanismus bez svobodné vůle“.⁶⁴ Duše v průběhu těchto afektů může zabránit některým tělesným tendencím, které je doprovázejí. Například pokud jsme zachvázeni strachem a chceme utéct, tak naše vůle je schopná tomu zabránit.

Je také nutné si uvědomit, že jedna příčina může způsobovat odlišné afekty u různých lidí. Je to zapříčiněné tím, že každý mozek není uspořádán totožně, a proto odlišní lidé mohou reagovat různě.⁶⁵

Dále je popsáno, že ti, kteří dokážou vůli ovládnout afekty, mají nejsilnější duše. Naopak ti, kteří vůli nedokážou ovládat afekty, mají ty nejslabší duše. „(...) Nejslabší duše nedbají své vůle, a tak se nechají 'zotročit' vášněmi“.⁶⁶ Nejhorší případ nastává ve chvíli, kdy se duše nechává pořád ovlivňovat afekty. Afekty jsou totiž často protichůdné, a nakonec to způsobí to, že duše bojuje proti sobě samé, a to je ten nejhorší stav, ve kterém se může nacházet.⁶⁷ „(...) Ti, kteří hledají poznání pomocí pocitů, jsou ve fázi dětství, protože neužívají vůle (...)“.⁶⁸ Nicméně podle Descarta je velmi málo lidí, kteří by neužívali své vůle.

⁶² Tamtéž, s. 61.

⁶³ Tamtéž, s. 50.

⁶⁴ Tamtéž, s. 29.

⁶⁵ Tamtéž, s. 58.

⁶⁶ GREENBERG Sean. Descartes on the Passions: Function, Representation, and Motivation: [online]. 2021[cit. 2023-05-28]. Dostupné z: <https://web-p-ebsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=0fc1f292-a7d7-4fb7-ad70-1080cb7a095d%40redis>
„(...) The weakest souls are not mindful of their wills, and so allow themselves to be 'enslaved' by the passions“

⁶⁷ Descartes, *Vášně*, s. 65.

⁶⁸ GREENBERG Sean. Descartes on the Passions: Function, Representation, and Motivation: [online]. 2021[cit. 2023-05-28]. Dostupné z: <https://web-p-ebsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=0fc1f292-a7d7-4fb7-ad70-1080cb7a095d%40redis>

Nicméně, i lidé, kteří mají nejslabší duše, jsou schopni mít moc nad svými afekty. Za předpokladu, že věnují úsilí k jejich vytrénování a kontrole. Jelikož jak jsem již uvedla dříve, tak pohyb šišinky je spojen vždy s každou z našich myšlenek, ale zvykem je možné ho spojit s jinými myšlenkami. Pokud budeme praktikovat výše popsanou metodu, tj. představování si věcí, které v nás vyvolávají jiný afekt, tak jsme schopní přetvořit naše vnitřní „struktury“.⁶⁹

A dokonce i zvířata je možné tomuto naučit. Descartes to uvádí na příkladu psa. Nevycvičený pes by se po tom, co někde zpozoruje koroptev, za ní rozeběhl a při výstřelu ze zbraně utíkal pryč. Avšak pes vycvičený k lovu při spatření koroptve zastaví (tzv. vystavuje) a po výstřelu se za ní vydává.⁷⁰

A nakonec tím nejsilnějším, co nám má proti vášním (afektům) pomoci, je naše vnitřní uspokojení. To Descartes popisuje následovně. „(...) Pokud bude mít duše vždy možnost nalézt uspokojení ve svém vlastním nitru, všechnen rozruch pocházející zvenčí jí nebude moci nijak uškodit“.⁷¹ My tak budeme pocítovat „vnitřní klid“. Naše duše bude podle Descarta spokojená ve chvíli, kdy se bude řídit ctností. Ctnost spočívá v tom, že jsme podle našeho svědomí udělali všechny věci, které jsme pokládali za nejlepší.⁷²

Výše popsané metody pro ovládání vášní jsou nezbytným nástrojem pro udržování našeho zdraví.⁷³

„(...) Those who seek knowledge by means of sensations are in the state of childhood because they do not use their wills(...)“

⁶⁹ SCHMITTER, Amy M. Descartes on the emotions :[online]. 2021 [cit. 2023-05-26]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/emotions-17th18th/LD2Descartes.html>

⁷⁰ Descartes, *Vášně*, s. 68.

⁷¹ Tamtéž, s. 133.

⁷² Tamtéž, s. 133.

⁷³ SCHMITTER, Amy M. Descartes on the emotions :[online]. 2021 [cit. 2023-05-26]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/emotions-17th18th/LD2Descartes.html>

c) Příčiny, typika a projevy afektů

Ted' bych se detailněji věnovala popisu afektů, jejich příčinám a jejich projevům.

Můžeme říci „(...) že poslední a nejbližší příčinou afektů duše není nic jiného než vzruch, jímž duchové pohnou šišinkou (...)“.⁷⁴ Avšak tento popis není dostatečný pro diferenciaci jednotlivých afektů. K tomuto účelu je nutné vypátrat zdroje a zjistit jejich první příčiny.⁷⁵

Afekty mohou mít následující příčiny. Za prvé mohou být podníceny naší duší. Za druhé jen temperamentem našeho těla. Za třetí může jít pouze o vjemy, které se náhodně střetnou v mozku, a my ani nevíme, odkud se dané afekty smutku nebo veselí vzaly. A nakonec mohou být afekty vyvolány předměty, jež zapůsobí na smysly. A to bývá většinou jejich nejčastější příčina.⁷⁶

„Funkce pocitů je reprezentovat věci jako dobré nebo špatné, vášně vznikají v odezvě na pocity a jejich funkce je zaměřit pozornost mysli na předměty reprezentované pocity (...)“.⁷⁷

Význam afektů tkví v tom, že ovlivní naši duši tak, aby jejím cílem bylo dosažení věcí, jež jsou pro nás přirozeně prospěšné. „(...) Tentýž vzruch duchů, jež zpravidla vyvolává tyto afekty, přiměje tělo k pohybům vedoucím k provedení těchto věcí“.⁷⁸ Jelikož, jak jsem již popsala v předešlé kapitole, duch je úzce provázán s tělem. Nicméně v případě vášní nejde o utváření soudů o věcech. O soud by se jednalo v případě, že by naše vůle něco potvrzovala nebo popírala.⁷⁹

Hlavních afektů je jen šest. Těmi jsou následující: údiv, láska, nenávisť, touha, radost a smutek. „(...) A že všechny ostatní jsou složeny z některých mezi těmito šesti nebo patří mezi jejich druhy“.⁸⁰

⁷⁴ Descartes, *Vášně* s. 69.

⁷⁵ Tamtéž, s. 69.

⁷⁶ Tamtéž, s. 69.

⁷⁷ GREENBERG Sean, Descartes on the Passions: Function, Representation, and Motivation: [online]. 2021 [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: <https://web-p-ebsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=0fc1f292-a7d7-4fb7-ad70-1080cb7a095d%40redis>

„The function of sensations is to represent things as good or bad; passions arise in response to sensations and their function is to focus the attention of the mind on the objects represented by sensations (...)“

⁷⁸ Descartes, *Vášně*, s. 70.

⁷⁹ SCHMITTER, Amy M. Descartes on the emotions :[online]. 2021 [cit. 2023-05-26]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/emotions-17th18th/LD2Descartes.html>

⁸⁰ Descartes, *Vášně*, s. 77.

Ted' bych přistoupila k popisu jednotlivých afektů, jak těch základních, tak těch odvozených.

Údiv

Afekt údivu je silným afektem. Tento afekt nastává ve chvíli, kdy narazíme na nějaký předmět, který je pro nás nový. Anebo za předpokladu, že je tento předmět rozdílný od předmětu, jež jsme poznali dříve. Nebo také v případě, že je daný předmět jiný, než jsme předpokládali. Neočekávaný vjem způsobí to, že dojde ke změně v „toku“ duchů. Údiv je velmi často součástí jiných afektů. Afekt údivu je prvním afektem ze všech, jelikož jsme ještě neměli šanci zjistit, zda je pro nás předmět vyhovující či ne. K tomuto afektu také neexistuje žádný protiklad.⁸¹ „Descartovo porozumění údivu může připomínat Aristotelův slavný výrok, že filosofie začíná údivem“.⁸²

Nicméně, pokud dojde k přemíře údivu, nastane ohromení. Tento stav zcela jistě není dobrý. Celé tělo při něm zatuhne a není schopno pohybu. To je způsobené tím, že všichni duchové jsou natolik zaneprázdněni daným vjemem, že neproudí do svalů. Nadmíře údivu se dá předcházet poznáváním různých věcí a trénováním úvah o výjimečnosti věcí.⁸³

Avšak afekt údivu je výjimečný tím, že se během něj v těle neodehrávají žádné fyziologické změny. V srdci ani v krvi nedochází k žádné změně. Jelikož afekt údivu nemá za svůj předmět ani dobré ani zlé.⁸⁴

„O údivu se dá říci, že je užitečný především v tom, že se jeho účinkem dozvíme a podržíme v paměti ty věci, které jsme dříve neznali“.⁸⁵ Jeho prostřednictvím tedy získáváme znalosti.

Lidé, kteří nejsou chytrí, mají nejmenší tendenci k údivu. Avšak opačně to neplatí. Ti nejchytřejší nemají největší sklon k údivu. Nejvíce se diví lidé, kteří sice mají dostatek rozumu, ale nejsou přesvědčeni o svých dovednostech.

S afektem údivu je spojený buď afekt úcty, nebo afekt pohrdání. Při afektu úcty pozitivně určíme nějakou věc jako hodnotnou. Naopak, při afektu pohrdání negativně stanovíme nějakou věc jako malou. Tyto výše popsané afekty jsou pouze dvěma typy údivu. „Když nás

⁸¹ Tamtéž, s. 71.

⁸² SCHMITTER, Amy M. Descartes on the emotions :[online]. 2021 [cit. 2023-05-26]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/emotions-17th18th/LD2Descartes.html>
„Descartes’s understanding of wonder may well recall Aristotle’s famous dictum that philosophy begins with wonder“

⁸³ Descartes, *Vášně*, s. 82.

⁸⁴ Tamtéž, s. 78.

⁸⁵ Tamtéž, s. 80.

totiž velikost či malost dané věci nijak neudivuje, nevážíme si jí o nic víc a nic méně, než nám velí náš rozum; v takovém případě si jí tedy vážíme nebo jí pohrdáme bez afektu“.⁸⁶

Totožné afekty můžeme mít také vůči sobě. Buď sami sebou pohrdáme nebo k sobě chováme úctu.⁸⁷ To, zda k sobě chováme úctu nebo sebou pohrdáme, je patrné na tom, jak vypadáme a na tom, jakou máme řeč těla (chůze, gestikulace).⁸⁸

Podle Descarta můžeme mít sami sebe v úctě z následujících dvou důvodů. Za prvé jde o to, jestli užíváme naši svobodnou vůli dobře nebo špatně. A za druhé se jedná o to, jakým způsobem užíváme moc, s kterou řídíme naše volní úkony.⁸⁹

Uctívání (respekt)

Při uctívání jde o to, že si daného předmětu vážíme a současně se mu podvolujeme s jistým strachem. Tedy vyvíjíme jisté úsilí, abychom uctíváný předmět naklonili na svoji stranu. Předmětem naší úcty jsou svobodní činitelé, které nám mohou být ku prospěchu nebo nikoli. V případě, že předpokládáme dobro, pocítujeme lásku a oddanost. Za podmínky, že předpokládáme zlo, pocítujeme nenávisť.⁹⁰

Opovržení

„Opovržení je sklonem, jehož vlivem duše pohrdá určitým svobodným činitelem (...)“.⁹¹ Jelikož tento činitel má vůči nám mnohem nižší postavení, a tak není možné, aby nám způsobil pozitivní nebo negativní pocity.

Ušlechtilost

S výše popsaným souvisí ušlechtilost. O ušlechtilost se jedná v případě, že budou splněny následující dvě podmínky. Prvním předpokladem je, že naše porozumění dojde do takové fáze, ve které připustíme, že člověku náleží pouze svobodné užívání vůle. Z toho vyplývá, že člověk může být „souzen“ pouze za to, zda jí užívá dobrým nebo špatným způsobem. Druhý předpoklad spočívá v tom, že člověk bude permanentně pocítovat silnou odhodlanost, která mu umožní, správné uplatnění této svobodné vůle.⁹²

⁸⁶ Tamtéž, s. 136.

⁸⁷ Tamtéž, s. 71.

⁸⁸ Tamtéž, s. 136.

⁸⁹ Tamtéž, s. 137.

⁹⁰ Tamtéž, s. 145.

⁹¹ Tamtéž, s. 146.

⁹² Tamtéž, s. 137.

Lidé, kteří dospěli k ušlechtilosti, nikdy ostatními lidmi neopovrhují. Jelikož se domnívají, že lidé dělají chyby, protože jsou neznalí. Nemyslí si, že se jedná o nedostatek dobré vůle. Ta je pro ušlechtilého člověka jedinou podstatnou kvalitou. Dobrá vůle „(...) je jediným důvodem jejich sebeúcty (...)“.⁹³ Tato dobrá vůle může náležet všem lidem, a proto jsou si všichni lidé rovni. Díky tomu nemají ušlechtilí lidé ani pocity méněcennosti ani pocity nadřazenosti. „Nejušlechtilejší lidé bývají zpravidla těmi nejskromnějšími (...)“.⁹⁴

Je možné se ušlechtilosti naučit? Dle Descarta ano. Říká, že nástrojem pro dosažení ušlechtilosti může být ve velké míře výchova. Díky ní jsme schopni odstranit nedokonalosti, s kterými jsem se narodili. Ušlechtilost je velmi podstatná, jelikož je „(...) lékem na veškeré nezřízenosti vášní (...)“.⁹⁵

Pýcha

O pýchu jde v případě, že o sobě lidé smýšlejí v dobrém z jiného důvodu, než je ten výše popsaný. To znamená, v případě, že je důvod jejich sebeúcty jiný, než je vhodné uplatnění svobodné vůle. Nejhorší je případ, kdy je člověk pyšný, aniž by k tomu měl jakýkoliv důvod. „(...) Pyšní lidé pokoušejí pokořit všechny ostatní a jako otroci svých vlastních tužeb mají duši neustále zmítanu nenávistí, závistí, žárlivostí a hněvem“.⁹⁶

Zvrácená pokora (poníženost)

Pokud jsme příliš slabí na to, abychom zabránili takové situaci, které budeme v budoucnu litovat, tak jsme zvráceně pokorní. Tento afekt se skládá z několika hnutí. Těmi je údiv, smutek a také láska k sobě samému spolu s nenávistí vůči chybám. Jako kdybychom v této situaci nebyli schopni uplatňovat svoji svobodnou vůli v plném rozsahu. Poníženost tkví také v předpokladu, podle kterého nejsme schopni zajistit naše bytí vlastním úsilím a jsme závislí na druhých lidech. Opakem zvrácené pokory je ušlechtilost.

Lidé, kteří mají nejnižšího ducha, jsou často nejvíce panovačnými. Naopak, lidé, kteří mají nejvyššího ducha, jsou těmi nejvíce pokornými. Díky tomu ti, kterým náleží první typ ducha, snášejí nepřízně osudu hůře, než ti druzí.⁹⁷

⁹³ Tamtéž, s. 138.

⁹⁴ Tamtéž, s. 138.

⁹⁵ Tamtéž, s. 145.

⁹⁶ Tamtéž, s. 141.

⁹⁷ Tamtéž, s. 141.

„(...) Lidé, kteří sami sebe znají nejméně, mají nejčastěji sklon k tomu, aby se pyšnili či naopak ponižovali více, než by měli.“⁹⁸

Obdiv

Obdiv se vyvíjí za předpokladu, že si vážíme jiných předmětů. Naopak opovržení vzniká ve chvíli, kdy pohrdáme jinými předměty. To však platí za podmínky, že „(...) je považujeme za svobodné příčiny, schopné konat dobro nebo zlo (...)“.⁹⁹

Láska

V případě, že považujeme v naší představě nějakou věc za pro nás vhodnou (dobrou), tak dojde z vlastní vůle k vzbuzení lásky k ní. Vůlí se míní souhlas. Tento souhlas způsobí to, že máme *pocit spojení s věcí, kterou milujeme*. „(...) Vnímáme sami sebe jako pouhou jednu jeho část, zatímco milovaná věc představuje tu druhou“.¹⁰⁰

Lásku můžeme rozdělit na dva typy. První je láska *blahovolná*, druhá je láska *žádostivá*. Láska blahovolná je taková láska, která přeje předmětu lásky jen to dobré. Láska žádostivá je taková láska, která zapříčiní to, že toužíme po objektu lásky. Avšak to, co jsem momentálně popsala jsou jen důsledky lásky. Nejedná se o její podstatu.¹⁰¹

Když pocítujeme tento afekt, tak je náš pulz pravidelný a silnější než obvykle, máme pocit mírného tepla v hrudi a naše trávení je rychlejší, než obvykle. Afekt lásky je tedy prospěšný pro naše zdraví.¹⁰²

Při lásce proudí do srdce hodně krve a tato krev je hrubší. A právě následkem toho je v srdci větší teplo. A také do mozku putují takoví duchové, kteří jsou hrubší a hbitější. Ti v mozku podporují vjem, který byl vyvolán onou první myšlenkou na milovaný předmět. To přiměje duši k tomu, aby se u této prvotní myšlenky zastavila. Tímto mechanismem je dle Descarta způsobovaný afekt lásky.¹⁰³

Láska se dá rozdělit na dva druhy. Prvním typem je taková láska, která náleží k věcem dobrým a druhým typem je láska, která náleží k věcem krásným. Tento druhý typ je pojmenován jako libost. Libost patří mezi velmi silný typ lásky. Je to způsobené tím, že je

⁹⁸ Tamtéž, s. 143.

⁹⁹ Tamtéž, s. 71.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 84.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 84.

¹⁰² Tamtéž, s. 97

¹⁰³ Tamtéž, s. 99.

nám libost zprostředkovaná smysly. Smyslové poznání je totiž vždy silnější, než poznání, které je nám podáno rozumem. Nicméně libost je takový afekt, který nás nejčastěji klame, a proto bychom se mu měli vyhýbat.¹⁰⁴

Láska může být vůči druhým pocíťována jako *zalíbení*, *přátelství* nebo *oddanost*. Za předpokladu, že si někdo váží milovaného předmětu méně, než sám sebe, jde pouze o zalíbení. Za podmínky, že si někdo váží milovaného předmětu stejně, jako sám sebe, jde o přátelství. A nakonec, jestliže si někdo váží milovaného předmětu více, než sám sebe, jde o oddanost.

Při zdravém rozumu tak pocíťujeme k rostlinám a zvířatům pouhé zalíbení, nikoli přátelství. Přátelství je možné cítit pouze k lidem. A je nutné podotknout, že je možné tento druh lásky pocíťovat ke všem lidem. Posledním druhem lásky je oddanost. „(...) Jejím hlavním předmětem je bezpochyby svrchované božství (...)“.¹⁰⁵ Ale tuto oddanost je možné cítit i k běžnému člověku.

Jak jsem již zmiňovala výše, tak při lásce máme pocit spojení s věcí, kterou milujeme, a tak jsme ochotni vzdát se té části, která je méně cenná. Předvedu to na následujícím příkladu. Pokud k předmětu pocíťujeme oddanost, tak je pro nás taková věc natolik cenná, že jsme ochotni za ni položit i náš vlastní život.¹⁰⁶

Nenávist

Protichůdným afektem lásky je nenávist. Daná věc je v naší představě viděna jako pro nás nevyhovující a my se od ní chceme distancovat. Při afektu nenávisti pokládáme sami sebe za celek, přičemž tento celek je odloučený od věci, kterou nenávidíme.¹⁰⁷

Existují také dva typy nenávisti. První typ se týká věcí zlých, druhý typ věcí ošklivých. Druhý typ nenávisti se nazývá zděšení nebo odpor.¹⁰⁸

Při nenávisti je náš pulz nerovnoměrný, slabší a rychlejší. „(...) Že v hrudi pocíťujeme chlad smíšený s jakýmsi pronikavým a štiplavým teplem (...)“.¹⁰⁹ A náš žaludek nefunguje tak, jak má.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 88.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 86.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 87.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 84.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 88.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 97.

Při afektu nenávisti jsou duchové v mozku charakterističtí nepravidelnými částmi a abnormálními pohyby. A následkem toho jsou podporovány již přítomné nenávistné myšlenky.¹¹⁰

Touha

Tento afekt se týká budoucího. Tento afekt nastává ve chvíli, kdy chceme získat dobrou věc, kterou jsme ještě nezískali. Může to být i v opačném smyslu. Můžeme toužit po tom se vyvarovat nějakému zlu. „(...) Ale i tehdy, když si pouze přejeme uchovat něco dobrého nebo prodloužit nepřítomnost něčeho zlého“.¹¹¹ Neexistuje žádný afekt, který by byl protikladný k afektu touhy. Ty nejsilnější touhy se rodí z libosti a ze zděšení.

Touha velmi silně působí na naše srdce. „(...) Otrásá srdcem silněji, než všechny ostatní afekty (...)“.¹¹² Tento afekt má vliv na proudění duchů. Při touze jich do mozku proudí více než obvykle. Tím pádem jich proudí více i do svalů. A následkem toho je vnímavost smyslů a mobilita těla větší než obvykle.

Při afektu touhy proudí duchové hlavně do srdce. V srdci je tak více krve než za normálního stavu. Následkem toho proudí velké množství duchů do mozku, odkud pak proudí dále do svalů a smyslových orgánů. To nám umožní získat to, co si naše touha žádá.¹¹³

Podle Descarta je touha dobrá za předpokladu, že se odvíjí od pravdivého poznání, a naopak je škodlivá, když vychází z omylu. Omyl vzniká za podmínky, že nevidíme rozdíl ve věcech, které na nás závisejí a které nikoli. A zcela jistě bychom neměli toužit po takových věcech, které na nás nejsou závislé. Existují pro to dvě příčiny. Za první, protože výsledek je nejistý a my bychom mohli být zklamáni. Za druhé, jelikož je naše mysl těmito věcmi zaneprázdněna do takové míry, že se nevěnujeme věcem, které na nás závisejí.¹¹⁴ Většina věcí, po kterých toužíme, jsou takové věci, jež úplně nezávisejí ani na nás ani na druhých. Je tedy nutné, abychom získali schopnost rozeznávat to, co je závislé výhradně na nás. A podle toho řídili naše tužby.¹¹⁵

¹¹⁰ Tamtéž, s. 100.

¹¹¹ Tamtéž, s. 72.

¹¹² Tamtéž, s. 98.

¹¹³ Tamtéž, s. 101.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 129.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 131.

Doufání a bázeň

Doufáme ve chvíli, když chceme získat nějakou věc, po které toužíme a máme velkou pravděpodobnost, že se nám to podaří. Naopak, pokud je pravděpodobnost malá, tak pocítujeme bázeň. Nicméně můžeme cítit oba tyto afekty současně. Jelikož vedle sebe vidíme dva důvody, které jsou protichůdné. Na jedné straně se domníváme, že je možné dané věci dosáhnout a na straně druhé, že nikoli.¹¹⁶

Jistota a beznaděj

V případě, že je naděje pro dosažení nějaké věci velmi silná, změní se v jistotu. Naopak, pokud bázeň dojde do takové fáze, ve které již nepocítujeme žádnou naději, změní se na beznaděj.¹¹⁷

Žárlení

„Žárlení je druhem bázně, jež se vztahuje k touze uchovat si vlastnictví určitého dobra (...)“.¹¹⁸ Jelikož toto dobro je pro nás nadmíru cenné. A to je důvod, proč řešíme jakýkoliv sebemenší impuls, který by naznačoval nějakou nejistotu. Tento afekt může být pokládán, jak za správný, tak za špatný. Za správný například, ve chvíli, kdy si slušná žena hlídá svou čest. A za špatný, pokud muž žárlí na svou ženu. Jelikož to znamená, že ji miluje špatným způsobem a jeho názor na ni a na sebe samého je špatný.¹¹⁹

Nerozhodnost a odvaha

Pokud nastane taková situace, při které je na nás nějaká událost závislá, tak je možné, že nastane problém s volbou prostředků či s uskutečněním. Nerozhodnost vzniká v případě, že máme problém s volbou prostředků. Jedná se o určitý druh bázně. Jestliže trvá příliš dlouho, tak je škodlivá. Nicméně pokud si budeme vybírat mezi východisky na stejné úrovni, tak se může stát, že při nerozhodnosti žádný strach pocítovat nebudeme. Na druhou stranu jsou takoví lidé, kteří pocítují takový strach, že nejsou schopni udělat rozhodnutí, i když mají na výběr pouze jedinou věc, u které mají říct, zda jí chtějí či nikoli. Nadmíra nerozhodnosti se řeší tak, že se o věcech naučíme utvářet pevné a důvěryhodné soudy. Pokud máme problém

¹¹⁶ Tamtéž, s. 147.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 148.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 148.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 149.

s uskutečněním, jsme zbabělí. Naopak, v případě, že nemáme problém s uskutečněním, jsme odvážní a smělí. Opakem smělosti je strach.¹²⁰

Odvaha a smělost

Odvahu zapříčiní určitý vzruch, který zapůsobí na duši takovým způsobem, že realizuje to, co má v úmyslu, a to bez ohledu na charakter věci. Smělost je typ odvahy. Pokud pocítujeme smělost, tak je naše duše nasměrována k vykonávání těch nejvíce riskantních věcí.

Řevnivost

Je také druhem odvahy. Podnětem řevnivosti je horkost, jež způsobí to, že duše dělá takové věci, v kterých chce dosáhnout úspěchu, jelikož se v nich dařilo ostatním. Afekt řevnivosti se tedy řídí podle nějakého vzoru.¹²¹

Zbabělost a strach

Jak jsem již zmiňovala opakem odvahy je zbabělost. Afekt zbabělosti tkví v jistém chladu, který duši znemožňuje provádět věci, které by bez vlivu tohoto afektu, uskutečňovala. Jediným užitkem tohoto afektu je podle Descarta to, že je naše duše i naše tělo chráněno před činností, která by mohla být namáhavá. Jinak je afekt zbabělosti spíše na škodu.

Při afektu strachu je duše ochromená a nemůže vzdorovat nástrahám přítomného okamžiku. „Nejedná se také o žádný jednotlivý afekt, ale pouze o přemíru zbabělosti, bázně a ohromení (...)“.¹²² Afekt strachu není užitečný za žádných okolností.

Výčitky

Tento stav nastává ve chvíli, kdy jsme provedli nějakou činnost, ale ještě v nás byla přítomná nerozhodnost. A tak vznikají tzv. výčitky svědomí. Ty jsou jistým druhem smutku. Tyto výčitky se vztahují k přítomnosti nebo k minulosti.¹²³

Význam tohoto afektu tkví v tom, že jsme přinuceni se zabývat tím, jestli byla činnost, o které pochybujeme, dobrá či zlá. A podle toho se rozhodneme, zda v ní budeme setrvávat. Pokud tedy půjde o činnost špatnou, tak nás výčitky svědomí donutí ji ukončit. V opačném

¹²⁰ Tamtéž, s. 73.

¹²¹ Tamtéž, s. 151.

¹²² Tamtéž, s. 154.

¹²³ Tamtéž, s. 74.

případě můžeme v činnosti pokračovat. „Jelikož však tento afekt předpokládá zlo, nejlepší by bylo ho nikdy nepocítit“.¹²⁴

Posměch

Jedná se o typ radosti smíšený s afektem nenávisti. Posměch se rodí z toho, že zaznamenáme něco zlého u člověka, kterému to dle našeho názoru náleží. Afekt nenávisti vzniká z důvodu, že se jedná o něco zlého. A radost pocítujeme kvůli tomu, že se jedná o jedince, jež si to zaslouží.

Nicméně to platí za předpokladu, že ona zlá věc, je malá. Pokud by to totiž bylo opačně a ona zlá věc by byla velká, tak bychom si nemohli myslet, že si to nějaký člověk zaslouží. Jen v případě, že bychom měli zlý charakter nebo bychom daného jedince opravdu nenáviděli.

Lidé, kteří mají nějakou nedokonalost, se velmi často posmívají druhým. Jelikož chtějí, aby i druzí zažili to, co oni zažívají. „(...) A vítají proto každou zlou věc, která se někomu přihodí, a domnívají se, že je to po zásluze“.¹²⁵

Posměšné žertování

Na rozdíl od posměchu není posměšné žertování afektem. Posměšné žertování je kladný rys ušlechtilého člověka. Při posměšném žertování totiž „(...) bereme za téma nepravosti a odhalujeme tak jejich směšnost (...)“.¹²⁶

Radost

Pokud uvažujeme o přítomném dobru, tak to v nás vzbuzuje radost. Za podmínky, že se jedná o něco, co se nás týká. Radost existuje ve dvou formách. Za první je to afekt radosti. Za druhé je to radost duchovní. Duchovní radost je definovaná „(...) jako příjemný pocit vzbuzený v duši jí samotnou, v němž spočívá potěšení plynoucí z dobra, které si duše představuje jako své vlastní prostřednictvím rozvažování“.¹²⁷ Nicméně, za předpokladu, že duše je spojena s tělem, se radost duchovní odehrává současně s afektem radosti.

Při afektu radosti je náš pulz pravidelný, ale rychlejší, než normálně. Nicméně není tak silný jako při lásce. Teplo již není soustředěné jen do hrudi, ale proudí do všech částí těla. Při

¹²⁴ Tamtéž, s. 154.

¹²⁵ Tamtéž, s. 155.

¹²⁶ Tamtéž, s. 156.

¹²⁷ Tamtéž, s. 93

radosti můžeme ztratit chuť k jídlu, jelikož naše trávení je pomalejší. Při radosti jsou duchové velmi jemní a navzájem shodní. A tím posilují v mozku takové vjemy, které jsou příčinou pozitivních myšlenek klidu a veselí v naší duši.¹²⁸

Smutek

Naproti tomu uvažujeme-li o přítomném zlu, tak je v nás navozen afekt smutku. Opět za podmínky, že nám daná věc náleží. „Smutek je nepříjemnou ochablostí (...)“.¹²⁹ Také u smutku je smutek duchovní. Identicky jako u radosti, se smutek duchovní odehrává současně s afektem smutku.

Při smutku je pulz slabý a pomalý. „(...) Kolem srdce pocítujeme jakoby pouta, která jej stahují, a ledy, které jej mrazí, a předávají svůj chlad zbytku těla (...)“.¹³⁰ Trávení je při tomto afektu normální.

Při afektu smutku jsou srdeční otvory sevřené a k srdci proudí velmi málo krve.

Avšak často se nám přihodí, že jsme smutní nebo veselí bez nějaké konkrétní příčiny. Čím je to způsobené? Descartes uvádí v díle *Vášně duše* vícero příčin. Může se tak stát ve chvíli, kdy je vjem dobra nebo zla v mozku bez prostřednictví duše. Další příčina může být taková, že dobro nebo zlo patří pouze k tělu. A nakonec to může být také tím, že duše je nepojímá jako dobré nebo zlé. „(...) Ale prostřednictvím nějaké jiné formy, jejíž imprese je v mozku spojena s impresí dobra a zla“.¹³¹

Závist a soucit

Oproti předchozím afektům se v nás afekt závisti a soucitu odehrává za předpokladu, že se týká ostatních lidí. Jedná se o typ smutku smíšeného s nenávistí. Tento afekt pocítujeme ve chvíli, kdy si myslíme, že daná věc lidem nenáleží. Zatímco dobro v nás vyvolává závist a zlo soucit.

Nicméně my nemůžeme soudit, jestli nějaké dobro někomu náleží či nikoli. „(...) Nanejvýš pokud se jedná o nahodilá dobra štěstěny“.¹³² Jelikož existují taková dobra, která máme již od narození a která do nás byla vložena Bohem. A ty nám po právu náležejí.

¹²⁸ Tamtéž, s. 100.

¹²⁹ Tamtéž, s. 93.

¹³⁰ Tamtéž, s. 98.

¹³¹ Tamtéž, s. 94.

¹³² Tamtéž, s. 157.

Lidé, kteří často pociťují závist, mají obvykle popelavou barvu obličeje. Tedy jsou „(...) bledí s příměsí žluté a černé a jakoby s modřinami“.¹³³ To Descartes vysvětluje následujícím způsobem. Afekt nenávisti způsobí to, že žluč z jater a černá žluč ze sleziny proudí skrze kardiovaskulární systém do celého těla. A afekt smutku, pro který je příznačný chlad, zapříčiní pomalejší průtok krve, což způsobuje namodralou barvu. Nicméně ne všichni lidé, kteří mají tuto barvu ve tváři, jsou závistiví.¹³⁴

Pro lidi, kteří nejčastěji pociťují soucit je typické, že se jim v životě často dělo něco zlého, a tak se domnívají, že by se jim mohlo stát i to, co se děje druhým. Soucit tedy pramení spíše ze sebelásky.¹³⁵

Nicméně existují i lidé, kteří soucit nepociťují. Jsou to lidé zlomyslní, kteří nemají rádi lidi. Anebo také lidé, kteří jsou necitliví. „(...) Nebo natolik zaslepení svým šťastným živobytím či natolik zoufalí nad svým neštěstím (...)“.¹³⁶

Sebeuspokojení a lítost

Při těchto dvou afektech zaměřujeme pozornost na sebe. To znamená, že dobro, které jsme my sami vykonali v nás vzbuzuje vnitřní uspokojení. Naopak zlo v nás vzbuzuje lítost. Vnitřní uspokojení je nejpříjemnější afekt, který můžeme zažívat. Zatímco lítost ten nejméně příjemný.¹³⁷

Přízeň a vděčnost

Afekt přízně nastává za podmínky, že je dobro způsobené jinými lidmi a netýká se nás samých. Pokud však tato dobrá věc byla vykonána pro nás, jedná se o afekt vděčnosti.

Pohoršení a hněv

Opakem přízně je pohoršení. To nastává za předpokladu, že zlo je vykonané jinými lidmi a nevztahuje se k nám. Nicméně pokud se toto zlo týká nás, jde o afekt hněvu. Tento afekt je doprovázen skoro pokaždé touhou po pomstě. Tato touha spolu se sebeláskou způsobují silný vzruch krve. To je příčinou nadbytku krve v srdci, což následně způsobí horkost.

¹³³ Tamtéž, s. 158.

¹³⁴ Tamtéž, s. 159.

¹³⁵ Tamtéž, s. 159.

¹³⁶ Tamtéž, s. 161.

¹³⁷ Tamtéž, s. 75.

Existují dva typy hněvu. První z nich nastupuje velmi rychle a doprovázejí ho silné vnější projevy. Ale za to ho lze snadno ovládnout. Zatímco ten druhý typ nemá tak výrazné vnější projevy, ale jeho následky jsou o to horší. První typ je charakteristický pro dobré a laskavé lidi. Druhý typ hněvu náleží duším nízkým a pyšným. Lékem proti přemíře hněvu je ušlechtilost.¹³⁸

Hrdost a stud

Hrdost je takový afekt, který pocítíme ve chvíli, kdy nám dobro přísluší nebo příslušelo. Za podmínky, že se řídíme názorem ostatních. Zatímco zlo způsobuje stud.

Pro afekt hrdosti je charakteristická láska k sobě samému, založená na předpokladu, že nám druzí lidé budou říkat, jak jsme dobří. Jedná se o druh úcty, který chováme k nám samým. Stud je druhem smutku, jež také pramení ze sebelásky, ale který vychází z předpokladu, že nám druzí lidé budou říkat, jak jsme špatní. Mimo jiné je stud také známkou skromnosti a nedostatku sebevědomí.¹³⁹

Výše popsané afekty přispívají ke ctnosti. Afekt hrdosti skrze naději a afekt studu skrze bázeň.

Descartes říká, „I když je totiž lid velmi špatným soudcem, přesto bez něj nelze žít a je důležité mít jeho vážnost (...).“¹⁴⁰ Z toho vyplývá, že afekt hrdosti a afekt studu mají svůj význam a nebylo by moudré se jich zbavovat úplně.

Stesk a veselost

Stesk je druhem smutku. Stesk pocítíme v okamžiku, kdy skončilo něco dobrého. Dále je afekt smutku doprovázen i beznadějí. Jelikož jsme přišli o něco dobrého a již neexistuje naděje, že bychom to získali zpět. Naopak, jestliže skončilo něco zlého přichází veselost. „(...) Jako bychom se najednou cítili ulehčení od nějakého těžkého břemene (...).“¹⁴¹

Znechucení

Je druhem smutku. Znechucení je založené na následujícím mechanismu. „(...) Většina věcí, z nichž nám plyne potěšení, nám prospívá pouze po určitý čas, po jehož uplynutí jsou nám

¹³⁸ Tamtéž, s. 170.

¹³⁹ Tamtéž, s. 171.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 172.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 174.

tyto věci na obtíž“.¹⁴² Descartes to uvádí na příkladu jídla a pití. Veškeré potraviny a jídlo nám prospívají pouze do okamžiku, kdy nám slouží k nasycení. Jejich přemíra nám již nepřináší žádné uspokojení a dochází k znechucení.

Na závěr bych podala obecný souhrn šesti základních afektů. Základními afekty jsou údiv, láska, nenávist, touha, radost a smutek. Údiv k sobě nemá žádný protiklad. Je výjimečný tím, že v průběhu něj nedochází k žádným změnám v našem těle. Tento afekt je pro nás prospěšný, jelikož se díky němu učíme novým věcem. Nicméně, pokud je ho příliš, stává se negativním. Tento stav se nazývá ohromením. Dalším základním afektem je láska, jejímž protikladem je nenávist. Láska je pro naše tělo prospěšná. Jelikož zatímco ji prožíváme je pulz silnější, trávení rychlejší a vnímáme teplo v naší hrudi. Oproti tomu nenávist ovlivňuje naše tělo negativně. Při afektu nenávisti je pulz nerovnoměrný a slabší a trávení nefunguje správně. Poslední dvojicí základních afektů je radost a smutek, tyto afekty jsou navzájem protikladné. Radost naše tělo ovlivňuje v pozitivním slova smyslu. Pulz je pravidelný, avšak oproti normálu je rychlejší. Teplo, které pocítujeme při radosti, se rozlévá do celého těla. Oproti tomu smutek na naše tělo působí nepříznivě. Pulz je slabý a pomalý, pocítujeme na sobě celkovou ochablost.

¹⁴² Tamtéž, s. 173.

d) Doprovodné projevy afektů

Afekty jsou doprovázeny ještě dalšími jevy. Jako jsou například pohyby očí, změna barvy (např. zblednutí, zčervenání) a výrazu ve tváři (např. úsměv), fyzickými projevy (např. třes, ochablost, mdloby) nebo i zvukovými projevy (např. smích, pláč, vzlykání).

Nicméně, pokud naše duše nechce dát najevo daný afekt, má tu možnost. Je totiž možné si v danou chvíli v obraznosti představit opak daného afektu. Tímto mechanismem je možné dané afekty a jejich projevy ovládat. To znamená, že tyto vnější projevy afektů mohou být matoucí a nemusí odrážet afekt, který momentálně probíhá v naší duši.¹⁴³

Nejdříve bych popsala, k jakým změnám dochází v barvě naší tváře. Jedná se o zblednutí nebo zčervenání. Podle Descarta tyto změny barvy již nejsou způsobené nervy nebo svaly, ale mají svůj původ v srdci. „(...) Které připravuje krev i duchy k vyvolávání afektů (...)“.¹⁴⁴

Například při afektu radosti mají naše tváře červenější barvu. Jelikož při radosti jsou srdeční komory otevřené a krev jimi teče rychleji. To následně způsobí, že naše tváře jsou načervenalé.

Naopak při smutku bledneme. Jelikož při afektu smutku jsou srdeční otvory stažené a krev proudí pomaleji. Důsledkem toho jsou tváře bledé.¹⁴⁵

Avšak někdy se může stát, že při smutku zčervenáme. Jak je to možné? Je to tak, protože je smutek doprovázen ještě jinými afekty. Například afektem lásky, touhy nebo také nenávisti. Tyto afekty jsou charakteristické zahřívacím účinkem, který způsobí zčervenání našich tváří. Toto teplo přebije chlad smutku.

Dalším důvodem zčervenání je také stud. „(...) Který se skládá ze sebelásky a z nutkavé touhy vyhnout se stávající potupě“.¹⁴⁶ Krev při tomto afektu proudí z vnitřností do srdce. Ze srdce protéká tepnami do tváří. K tomu se přidává lehký smutek, který znemožňuje návrat krve do srdce.

Fyzickým jevem, který doprovází afekty může být i chvění. Chvění je způsobené dvěma důvody. Prvním z nich je, že z mozku do nervů proudí malé množství duchů. Tím druhým

¹⁴³ Tamtéž, s. 106.

¹⁴⁴ Tamtéž, s.106.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 107.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 108.

je pravý opak. Z mozku do nervů proudí velké množství duchů. První případ je charakteristický pro afekt smutku, strachu nebo při pocitu chladu. Druhý případ je příznačný pro afekt touhy, hněvu nebo ve stavech opilosti.¹⁴⁷

Dalším tělesným stavem, který je součástí afektů je také ochablost. „Ochablost je stavem setrávající skleslosti a nehnutosti, který pociťujeme ve všech údech“.¹⁴⁸ Ochablost je způsobená tím, „(...) že šišinka duchy nasměruje k jednomu svalům spíše, než ke druhým“.¹⁴⁹

Nejčastěji je ochablost příznačná pro afekt lásky, který je spojený s afektem touhy. Jde o to, že toužíme po takové věci, kterou v současnosti podle našich domněnek nelze získat. „Neboť láska nutí duši, aby se zabývala pouze milovaným předmětem, protože jsou všichni duchové v mozku zaměstnáni představováním obrazu tohoto předmětu a všechny ostatní pohyby na šišince, které k tomuto účelu neslouží, jsou pozastaveny“.¹⁵⁰

Nicméně ona ochablost může být mimo jiné vyvolána také jinými afekty, a to afektem nenávisti, smutku nebo radosti. Za předpokladu, že jsou tyto afekty dost silné. V každém případě je ochablost nejčastěji přítomná u afektu lásky.¹⁵¹

Dokonce nás afekty mohou zasáhnout takovým způsobem, že omdlíme. To je však možné pouze u nejzazší míry radosti. Descartes to popisuje následujícím způsobem. Dojde k velkému rozevření srdečních otvorů, kterými proudí velký objem žilní krve. „(...) Která se kvůli svému množství nemůže působením srdečního tepla ředit dostatečně rychle na to, aby zatlačila na malé chlopně uzavírající přístupy z těchto žil“.¹⁵² A my tak omdlíme.

Kdybychom uvažovali stejným způsobem, tak bychom se mohli domnívat, že je možné omdlít také při silném afektu smutku. Jelikož při smutku dochází naopak ke sevření srdečních otvorů. Nicméně v případě silného smutku se většinou neomdlívá. Dle Descarta je to tak proto, že není možné, aby bylo v srdci někdy tak malé množství krve. A to i přes fakt, že jsou srdeční otvory při smutku sevřené.¹⁵³

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 109.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 109.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 110.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 110.

¹⁵¹ Tamtéž, s. 111.

¹⁵² Tamtéž, s. 112.

¹⁵³ Tamtéž, s. 112.

Dále mohou být afekty doprovázeny různými zvukovými projevy. Uvedu to na příkladu smíchu a pláče. Smích dle Descarta vzniká následovně. „Smích spočívá v tom, že krev proudící z pravé dutiny srdeční skrze tepnu žilovitou náhle a několikrát za sebou nafoukne plíce (...)“.¹⁵⁴ A vzduch, který se nachází v plicích, se dostává ven prostřednictvím hrtanu. To následně způsobí zvuk, kterému říkáme smích. Nicméně kromě zvuku, který lidé vydávají, když se smějí, je smích doprovázen i výrazem ve tváři. Výše popsané mechanismy způsobí to, že je vyvinut tlak na svaly bránice, hrudi a krku, a to je příčinou toho, že se svaly ve tváři pohybují.

Paradoxem je, že při největší radosti se nesmějeme. Jak je to možné? Jelikož pokud pocítíme velkou radost, tak jsou naše plíce zaplněné krví do takové míry, že není možné je opakovaně naplňovat vzduchem. Příčinou smíchu tedy může být mírná radost, nebo také afekt radosti spojený s afektem údivu, anebo afekt radosti spojený s afektem nenávisti.¹⁵⁵

Opačným projevem našich afektů je pláč. Existují dva důvody, kvůli kterým pláčeme. Prvním důvodem je bolest. Tato bolest způsobí změnu tvaru pórů. „(...) Páry přitom zbrzdí svůj pohyb nebo změni svůj pořádek, a mohou se tak proměnit ve vodu“.¹⁵⁶ Bolest může být způsobená například pádem cizího předmětu do oka.

Druhým důvodem je afekt smutku, který se odehrává spolu s afektem lásky či radosti, nebo je jimi nahrazen. Nicméně pláč není přítomen u největšího smutku, ale jen u smutku běžného. Ovšem smutek samotný by k pláči nestačil. Jelikož smutek způsobí ochlazení krve, zmenšení očních pórů, a tím i snížení prostupnosti par. Pro pláč je tedy nutné, aby byl afekt smutku doprovázen buď afektem lásky nebo radosti. „Nic přitom nemůže zvětšit jejich množství tak, jako krev poháněná směrem k srdci afektem lásky“.¹⁵⁷

Oči jsou takovým místem na našem těle, z kterého uniká nejvíce par. To je způsobené velikostí optických nervů a velkým množstvím tepen, prostřednictvím kterých tyto páry proudí.¹⁵⁸

Slzy při pláči jsou ještě doprovázeny vzlykáním. Toto vzlykání je způsobené tím, že do plic vnikne velké množství krve, jež způsobí jejich nafouknutí, a následkem toho se vzduch,

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 112.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 113.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 117.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 118.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 116.

který se v nich nacházel, dostane ven. Tento vzduch pak proudí ven hrtanem a je příčinou vzlykání.¹⁵⁹

Avšak existují děti, které namísto pláče zblednou. To může být známkou jejich soudnosti a odvahy. Takové děti zblednou, protože si uvědomují míru daného zla a mají v plánu mu odolávat. Ale spíše jde o projev špatné povahy. A to v případě, že se jedná o sklony k nenávisti a ke strachu. Jelikož právě tyto afekty omezují množství slz. Oproti tomu děti, které se lehce rozpláčou mají tendenci být láskyplní a soucitní.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 118.

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 120.

Závěr

Ústředním tématem této bakalářské práce bylo, jak Descartes pohlíží na vášně. Stěžejními díly, z kterých jsem vycházela, byly zejména *Vášně duše* a *Meditace o první filosofii*.

V této bakalářské práci jsem v první kapitole nejprve podrobně popsala postup vyprošťování ducha (*l'esprit*). Jelikož tento duch/Já byl až do teď skrytý. Tento krok byl podstatný pro pozdější popis spojení ducha s tělem.

Ve druhé kapitole jsem samostatně rozebrala to, jak Descartes pojímá tělo a fyzické místo ducha v těle. Nejdříve popisuji to, jak je dokázána existence těla, abych v návaznosti na to, mohla popsat, jak je tělo Descartem chápáno. Zde zmíním jen stručně, že ho chápe jako stroj. Po popisu těla přistupuji k popisu fyzického místa duše, které se nachází v šišince mozkové. A právě toto místo je místem, kde dochází k propojení ducha s tělem, zde je duše.

A tak ve třetí kapitole přistupuji k popisu tohoto propojení. Pokud by toto spojení neexistovalo, tak bychom například necítili hlad ani bolest fyzicky, ale pouze v našem Já/mysli/duchu. Popis tohoto spojení je východiskem pro popis samotných vášní. Jelikož vášně se rodí a odehrávají uvnitř nás, ale mají také viditelný vliv na naše tělo, jsou tohoto spojení dějstvím komplexním.

Popisu vášní jako stěžejnímu tématu této práce jsem věnovala celou čtvrtou kapitolu, kterou rozdělují na čtyři podkapitoly. Nejdříve obecně vymezují afekty, přičemž zmiňuji, že by nebylo správné se jich zcela zprostit, ale že mají v našich životech své opodstatnění. Nicméně je důležité se s nimi naučit pracovat. A to je právě předmětem další podkapitoly. Tato práce s afekty nám umožní lépe využívat jejich potenciál. Pokud totiž budeme vědět, jak se dají afekty ovládat, tak z nich budeme moci čerpat to pozitivní a vyhýbat se tomu negativnímu. Tato dovednost nám umožní žít klidnější a spokojenější život. Ve třetí podkapitole čtvrté kapitoly podrobně rozebírám jednotlivé afekty. Zabývám se jejich příčinami a fyziologickými projevy. A nakonec ve čtvrté podkapitole čtvrté kapitoly zmiňuji další projevy (jako jsou např. změny barvy ve tváři, zvukové projevy atd.), které jednotlivé afekty doprovázejí.

Literatura

BENYOVSZKY, Ladislav a kol. *Úvod do filosofického myšlení*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2007

DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii: námitky a autorovy odpovědi*. Přeložil Tomáš MARVAN, přeložil Petr GLOMBÍČEK, přeložil Pavel ZAVADIL. Praha: OIKOYMENH, 2003.

DESCARTES, René. *Vášeň duše*. Přeložil Ondřej ŠVEC. Praha: Mladá fronta, 2002.

DESCARTES, René. *Rozprava o metodě: jak vést správně rozum a hledat pravdu ve vědách*. Přeložil Karel ŠPRUNK. Praha: OIKOYMENH, 2016.

GREENBERG Sean, Descartes on the Passions: Function, Representation, and Motivation: [online]. 2021 [cit. 2023-05-28]. Dostupné z: <https://web-p-ebsohost-com.ezproxy.is.cuni.cz/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=0fc1f292-a7d7-4fb7-ad70-1080cb7a095d%40redis>

SCHMITTER, Amy M. Descartes on the emotions:[online]. 2021 [cit. 2023-05-26]. Dostupné z: <https://plato.stanford.edu/entries/emotions-17th18th/LD2Descartes.html>